

Sosyo-Ekonomik Bir Sorun Olarak Sokakta Çalışan Çocuklar

Dr. Fatih KUCUR

Özet

Yenidünyanın inşasında vazgeçilen kadim, geleneksel değerler ve üretim biçimleri sonucunda varılan yer ve modern dünyanın temellerinin atılması sürecinde ortaya çıkan ekonomi merkezli yenedünyanın inşa süreci çok sancılı olmuştur. Başlangıçta daha çok yerel veya bölgesel ağırlıkta olan üretim ve tüketim ilişkileri, ulaşım ve haberleşme imkânlarının artması ve sanayi devrimiyle birlikte kütleli üretime geçilmesi sonucunda büyük değişimler yaşamıştır. Ortaya çıkan yeni iş ve iş ilişkileri biçimi, eski mesleklerin çoğunun tarihe gömülmesine sebep olmuştur. Daha önce kendi işlerini yapan ve bir şekilde buldukları bölgelerde hayatlarını sürdüren insanlar artık buldukları yerlerden, yenedünyanın sanayi şehirlerine doğru mobilize olmak zorunda kalmışlardır. Bilinen tarihte eşine az rastlanılır bir göç ve kentleşme, modern dünyanın bir gerçekliği haline gelmiştir. Bir umutla yenedünyaya koşan birçok insanda ise bu durum büyük bir hayal kırıklığı ve hüznü yaratmıştır.

İşte tam da bu noktada bizim ele almaya çalıştığımız sokakta çalışan/çalıştırılan çocuk sorunu da daha çok bu yenedünyanın sorunu olarak ortaya çıkmış bir sonuçtur. Her ne kadar biz bir sorunu bir başlık altında ve daraltarak incelemiş olsak da, esasen bu sorun bir bütün olarak modern dünyanın kendisini inşa ettiği değerlerin yarattığı bir sorundur ve topyekûn bir sistem sorgulaması yapılmaksızın tam anlamıyla açıklığa kavuşturulabilecek bir sorun değildir.

Anahtar Kelimeler: Sokakta Çalışan Çocuklar, Sokak Çocukları, Sosyal Hizmet.

The Children Working in Streets as a Socio-economic Problem

Abstract

As a result of archaic, traditional values and manufacturing types given up in establishing the new world, the point arrived at were troublesome. The constructing process of the economy –centered world appearing as the foundations of the modern worlds were laid became painful. At the beginning, the production and consumption relations, which were more local and regional, underwent big changes in consequence of mass production along with the increase of transportation and communication facilities and industrial revolution. Emergent new jobs and job relation led most of the old occupations to disappear. People who previously did their own business and spent their lives in this way had to move to industrial cities of the modern world from where they were. An urbanization and a migration uncommonly in the known history become a reality of the modern world. This position in many people running to the new world hopefully created a great disappointment and sadness.

What we try to deal with exactly in this point is to emphasize that the problem of children either working or made to work in streets is a result appearing as a problem of the new world. Even if we analyze this problem under a title by restricting in scope, it is essentially a problem created by the values which the modern world has built itself on as a whole. This is not a problem to be enlightened properly without inquiring a system altogether.

Key Words: Children Working in Streets, Street Children, Social Work.

GİRİŞ

Çalışma, genel olarak insanın ihtiyaç giderme amacına yönelik çabalarını ifade etmektedir (Ayas, 2015). Neyin, ne kadar ve kim için ihtiyaç olduğu meselesi asıl konumuz olmamakla beraber, yazıda ihtiyacı fiziki gereksinimlerden başlayıp psikolojik tatmine doğru hareket eden geniş bir anlamda kullandığımızı belirtmemiz gerekir. Bu bağlamda çalışmak bir yönü ile insanın temel ihtiyaçlarını karşılamasına imkân sağlarken, eş zamanlı olarak, insanın yeryüzünü sosyal, siyasal ve ekonomik anlamda imar etmesine de yol açmaktadır. Bu da insanın toplumsal bir varlık olması ve bir arada yaşaması ihtiyacının doğal sonucudur. İster temel ihtiyaçların karşılanması isterse yeryüzünü imar etme niyetiyle yapılmış olsun, her eylem gibi çalışmanın mahiyeti de, o çalışmayı yapan insanın kültürel, dini vb. değerlerinden etkilenmektedir. Bu kabullerden hareketle denilebilir ki, sorun algısı da mevcut toplumsal düzenin değerlerine göre belirlenmektedir. Mesela insanı bir kaynak ve sermaye olarak gören bir uygarlık perspektifinden sokakta çalışan çocuk kavramı, insanı yeryüzünü mamur

etmekle yükümlü bir varlık olarak kabul eden bir medeniyet perspektifinden daha farklı bir bağlamda değerlendirilecektir.

“Çalışma” kavramının kendisini bizatihi devletin, kendisine ait olan toplumsal kaynak veya sermayeyi, ekonomik anlamda kârlılık ve verimlilik ekseninde istihdam etme arzusu ile birlikte ele aldığımızda sokakta çalışan çocuk kavramına olan yaklaşımımız daha farklı bir boyut kazanacaktır. Sanayi Devrimi sonrası süreçte ekonominin toplum ve devlet açısından en öncelikli mesele/hedef haline gelmiş olması ve neredeyse bütün dönüşümlerin bu kapsamda ele alınmaya başlanmış olması ve bunun sonucunda orta çıkan, toplumsal ve kültürel dönüşüm, bizim bugün meseleleri ele alırken umumiyetle ortaya koyduğumuz sorun ve çözüm önerilerinde gözden ırak tutmamız gereken önemli bir unsurdur. Dolayısı ile bugün sosyal, ekonomik veya siyasal veya insani olsun, ele alınan neredeyse tüm sorunlar bu perspektif ve varılmak istenen ana hedef göz önünde bulundurulmadan tam olarak anlaşılabilir. Bu açıdan da “çalışma”nın veya çalışanın devlet açısından doğru/verimli istihdam etmek veya edememek gibi bir perspektiften ele alınması bu çerçeveden bağımsız olarak düşülemez.

İnsanı, en önemli özelliği ekonomik değer üreten kaynak (Akıncı, 2011, s. 28) ve bu ekseninde bir üretim faktörü olarak ele alan, modern dünyada, bu bakış açısıyla, eski dünyadan farklı olarak bazı yeni problem alanlarının tanımlanması da yine bu felsefi arkaplanla ilintilidir. Nitekim Sanayi Devrimi ve sonraki süreç, büyük acıların yaşandığı bir tarihi dönem olarak dünya sahnesindeki yerini almıştır. Fabrikalarda, madenlerde uzun saatlerce sadece karın tokluğuna çalışan insanlar, ağır bunalımlar, krizler ve nitekim büyük savaşlar bu dönemin gündemleriydi.

Bu sürecin ürettiği bir unsur olarak çalışanlarda, (emekçi/savaşçı/işçi sınıfı ne dersek diyelim) yükselen ekonomi merkezli değer algısının en önemli unsuru haline geldiler. Ekonomik kârlılık, verimlilik gibi sihirli kavramlar gündemdeki yerini aldı. Bu anlamda çalışabilecek ve üretime katkıda bulunabilecek her şey ve herkes -tabiat ve insan- “kullanıma” sokuldu. Böylece ekonomik ve toplumsal sermayenin tam kapasite kullanımının ekonomiye katkısı önemli bir çalışma alanı olarak belirlendi.

O gün çok kötü şartlarda hayat mücadelesi vermeye maruz bırakılan toplum, bir bütün olarak çözümlenemiyordu. Tabii ki bu sürecin en çok etkilediği kesim ise kadınlar ve çocuklar oldu. Başlangıçta doğal ortamından koparılıp ortada bırakılan grup ve topluluklar,¹ kentlere doğru bir akım başlattı. Kentler ve sorunlar devasa boyutlara ulaştı. Gerekli olan işgücü büyük bir oranda bu kesim içerisinden karşılanmaktaydı. Ancak gerek işgücü ve kazanç yetersizliği ve gerekse kütleli üretim süreci daha çok çalışma ve çalışan ihtiyacı ortaya çıkarıyordu. Bu anlamda önce kadınlar sonra çocuklar işgücüne dâhil edildi.

Esasında çocukların modern anlamda özel olarak korunması gereken bir kesim olduğu fikri, çok yenidir. 18. Yüzyıl ile kendisini gösteren bir düşüncedir. Bu düşüncenin, düşünce zemininden pratik zemine geçmesi içinse 19. yüzyıla kadar beklemek gerekmiştir; zira ancak 19. yüzyılda devletin, çocukların koruyucusu olduğu yaklaşımı yasalarda yerini almaya başlamıştır (Yolcuoğlu, 2013, s. 155).

Uzun süre liberal politikalar “bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler” sloganıyla ve görünmez el’in insafına güvenerek uygulamada tutuldu. Ancak gelen itirazlar cılız ve tartışmalı olsa da etkisini göstermeye başladı. İlk olarak İngiltere’de çocuk çalışanlarla ilgili 1802’de bir yasa çıkarıldı (Kessler, 1945, s. 4). Daha sonraki süreçte ise, sosyal politika tartışmaları ve toplumun dezavantajlı guruplarına yönelik düzenlemelerin gerekliliği hep gündemde kaldı ve birçok düzenleme yapıldı (Deane, 1994, s. 204-207). Ancak 1929 Buhranı’na kadar zayıf girişimler olarak kalmaya devam etti. Kriz sonrası Keynes’in ortaya koyduğu kamu müdahalesini gündemleştiren politikaları ve İkinci Dünya Savaşı sonrası yükselen yeni değerler sosyal devlet anlayışını ön plana çıkardı. Bu sürecin aktörleri artık büyük bir sermaye birikimine sahip topluluklar olarak, sorunları dışarıya ihraç ettiler ve taktiksel değişikliğe gittiler.

Ancak 1970’lerin ortalarından itibaren yükselen neo-liberal politikalar dünyayı yeniden bir düzene getirme çabasına girişti ve kartlar yeniden karıştırılmaya başlandı. Dünya bugün bile bu anlayışın

¹ Serfler, Köleler, esnaf ve diğer kesimler

sorunlarıyla uğraşmaktadır. Bugün gelinen noktada, küresel dünyada halen adalet ve toplumlar arası denge sağlanabilmiş değildir ve zaten görünen odur ki hedef de bu değildir. Bu kapsamda makale, esasında “sosyal hizmet politik bir varoluşa sahiptir.” (Thompson, 2013, s. 35) şeklindeki Thompson’un dile getirdiği zemini dikkate almaktadır.

Bu noktada çalışmamızı ele alırken meselenin bu boyutunun akılda tutulmadan yeni açılımlar sağlanamayacağı fikrinin dikkate alınmasının yerinde olacağı kanaatindeyiz. Yani sokakta çalışan çocuklar olgusu, bir sosyo-ekonomik sorun olarak tarihsel bir zeminde dünyaya hakim mevcut paradigmalardan bağımsız düşünülememektedir. Böyle bir zemin etrafında makalede öncelikle meselenin olgusal/kavramsal boyutu irdelenmektedir. Daha sonra bir sosyo-ekonomik sorun olarak sokakta çalışan çocuklar bahsine geçilmektedir. Ve nihayetinde Türkiye’de sokakta çalışan çocuklar ile ilgilenen kamu ve özel kurumlara kısaca temas edilerek, mesele değerlendirilmektedir.

1. Sokakta Çalışan Çocuk Kavramı Ve Kapsamı

1.1. Kavramın Ortaya Çıkışı

Sokakta çalışan çocuk kavramına giriş yaparken “çocuk”luğun bir tanımını yapmakla başlamanın daha doğru olacağı kanaatindeyiz. Literatürde çocukluk ile ilgili ittifak edilen bir tanımlama olmadığı görülmektedir. Buradaki güçlük, bir yandan genel olarak çocukların farklı gelişim aşamalarından geçerek gelişmeleri/olgunlaşmaları ile ilgili iken, diğer yandan da çocukluk dönemi başlangıcı ile bitişinde görüş farklılıkları olması ile irtibatlıdır (Ayan, 2010, s. 101).

Bu anlamda tıpta, hukukta, sosyolojide, psikolojide ve çalışma dünyasında çocukluğun tanımlanmasında bazı farklılıkların olduğunu görmek mümkündür (Torun, 2001, s. 3-4). Tüm bu farklı alanlarında yine farklı kültürlerde bazı farklılıklar içerebileceği de aşikârdır (Gümrükçüoğlu, 2014, s. 481). Ancak biz burada çalışmamız açısından gerekli olduğu kadarıyla çocuk kavramının istihdam ve çalışma açısından tanımlanması ile yetineceğiz.

İş hukuku ve çalışma mevzuatlarında çocuk; 18 yaş altındaki çalışanları ifade etmektedir. Ancak 18 yaş altındaki çocukları da yine iki kategoride ele almaktadır. Buna göre 15 yaşını doldurmamış olanlar çocuk işçi, 15 yaş ile 18 yaş arası olan çocuklar ise genç işçi olarak ele alınmışlardır. Ancak genç ve çocuk işçi kavramları ile ilgili daha ayrıntılı bir açıklamaya yer verilmemiştir. İş Kanunu’nun 71. maddesinin 3. fıkrası bu konudaki düzenlemeyi “18 yaşını doldurmamış çocuk ve genç işçiler bakımından yasak olan işler ile 15 yaşını tamamlamış, ancak 18 yaşını tamamlamamış genç işçilerin çalışmasına izin verilecek işler, 14 yaşını bitirmiş ve ilköğretimini tamamlamış çocukların çalıştırılabilecekleri hafif işler, 16 yaşını doldurmuş fakata 18 yaşını bitirmemiş geç işçilerin hangi çeşit işlerde çalıştırılabilecekleri çalışma koşulları çalışma ve sosyal güvenlik bakanlığı tarafından altı ay içinde çıkarılacak yönetmelikle belirlenir.” şeklindedir (Gümrükçüoğlu, 2014, s. 488).

Burada bu düzenlemeler yapılırken Avrupa Birliği’nin 94/33/EC sayılı Yönergesi esas alındığının altını çizmemizde gerekmektedir. Bu durum zaten 71. maddenin gerekçesinde de açıklanmıştır. Ayrıca çocuk ve gençlerin çalıştırılma usul ve esasları hakkında çıkarılmış olan yönetmeliğin tanımlar kısmınının 4. maddesinde çocuk ve genç işçilere yönelik tanımlar ortaya konulmuştur. Buna göre çocuk işçi, 14 yaşını bitirmiş ve 15 yaşını doldurmamış ve ilköğretim eğitimi tamamlamış kısmı ifade eder. Ayrıca 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenli Kanunu’nun tanımlar kısmınının 3. maddesinin 1. fıkrasının e-bendinde de genç işçi, “15 yaşını bitirmiş ancak 18 yaşını henüz daha bitirmemiş çalışan” şeklinde ifade edilmiştir.

ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü) ise istihdamla ilgili olarak asgari yaşla ilgili 138 sayılı Sözleşmesi’nde ortaya koymuş olduğu düzenlemesinde 15 yaşının altında olup çalışanları çocuk ve 15 yaşından büyük, 18 yaşından küçük olan çalışanları ise genç olarak tanımlamıştır. Buradan hareketle 182 sayılı Kötü Şartlardaki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına yönelik olarak düzenlediği acil önlemler hakkındaki sözleşmesinde ise çocuk kavramı ile kastın 18 yaşının altında olan herkesi kapsadığını belirtmektedir. Birleşmiş Milletler (BM) ise Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 1. maddesinde 18 yaşına kadar olan herkes çocuk sayılmıştır (Gümrükçüoğlu, 2014, s. 488).

Sokakta çalışan çocuk ise tüm tanımlamalar dışında kalan ve enformel sektör olarak adlandırılan alanda çalışan çocuklar olarak ele alınmaktadır (Torun, 2001, s. 11-12). Bu ise daha çok şehirlere ve büyükşehirlere has bir çalışma biçimidir (Atauz & Gökçeli, 1992, s. 22). Bu yüzden de kavramın ve sürecin ortaya çıkışı sanayileşme dönemi, kapitalizmin tarihi ve Türkiye’nin kendine özgü bağlamı

gibi unsurlardan ayrı olarak ele alınamamaktadır. Çocuk emeğini, çocukların çalıştırılmasını, sömürsünü veya istismarını ele alırken tüm bu süreç göz önünde bulundurulmalıdır. Yani sorun sadece ailelerin ihmal ve istismarının bir sonucu olarak değil, bir sistem sorunu olarak ele alınması gerekmektedir (Gün, 2010, s. 68).

Bu açıdan, yeni dönemde ortaya konulan sistem, geleneksel olarak var olan bütün değerleri ve ilişki biçimlerini alt üst etmekteydi. Bu sistemin en önemli özelliği kütleli üretime geçilmesi ve sürekli çalışan ve üretmeye ayarlı bir sistem olmasıydı. Bunun için de daha fazla işgücü, sermaye ve doğal kaynak lazımdı. Böylece mesai saatleri uzadıkça uzadı ancak elde edilen ücretler uzayan mesai ile doğru orantılı değildi. Ancak gittikçe yoğunlaşan bu kötü çalışma koşulları zamanla toplumda bir hoşnutsuzluk yaratmış, sonuçta ise toplumsal tepkiler artmış ve sosyal patlamalar ortaya çıkmıştır (Şenkal, 2011, s. 17-18).

Aşırı kârlar hedefleyen ve bu uğurda her şeyi yapmaya hazır olan sermaye kesimi, bol, hızlı ve ucuz mal üretebilmek amacındaydı ve bunun gerçekleştirilebilmesi için yapılan düzenlemeler sonucunda ise çoğu işyerinde insangücünü ve tahammüllerini zorlayan çalışma sürelerine ulaşılmıştı. Bu süreçte ortaya çıkan en çarpıcı olaylardan birisi de, sanayide kadın ve çocukların çalıştırılmasıdır (See, 2000, s. 171). Öyle ki, sanayi Avrupa'sında çoğu yerde, kadın, erkek veya çocuk ayrımı yapılmaksızın, çalışma süreleri 14 ile 18 saat arasında seyretmiştir. Özellikle, maden ocaklarında ve dokuma sanayinde, İngiltere, Fransa ve Almanya gibi ülkelerde bu insangücünü aşan acımasız koşullar altında insanlar, yaygın olarak gecenin geç saatlerine kadar ve hatta gece çalıştırılmıştır (Güven, 2001, s. 46) . Bu uzun çalışma süreleri aile düzenini de derinden yaralamıştır (Tokol, 2000, s. 5-6). Bunun yanında, yine dokuma sanayi ve maden ocaklarındaki aşırı ve tehlikeli koşullar altında çalışan bu insanlar, zaman zaman ortaya çıkan konjoktürel dalgalanmalar sonucunda yaşadıkları iş kayıpları yüzünden psikolojik olarak da oldukça zorlanmış, kendilerini gelir ve çalışma güvenliği bakımından da tehlikelerin tehdidi altında hissetmişlerdir. Sonuçta, görünürde eskiye oranla, daha fazla seçme özgürlüğüne sahip olan, ama aslında güvenilirliği olmayan işlerde çalışan bir işçi kesimi ortaya çıkıyordu (Ekin, 1989, s. 11).

Ancak sorun bununla da bitmemiştir. Bu yoğun ve aşırı çalışmanın karşılığı olarak elde edilen ücretler, bırakın iyi bir standardı, çoğu kez sadece beslenme ihtiyaçlarının karşılanmasına bile yetmemiştir. Sonuçta işçiler “ölmeyecek kadar” bir geçimlik elde etmişler ve sefalet denilebilecek düzeyde ve emeğin aşırı düzeyde sömürüldüğü bir ortamda yaşam mücadelesi vermişlerdir (Güven, 2001, s. 11). Hasta olduklarında veya herhangi bir sebepten dolayı çalışamadıklarında ise, hiçbir ücret talep edememişlerdir; yani bu tip durumlara karşı hiçbir güvenceleri söz konusu olmamıştır (Koray, 2000, s. 25).

Bu bağlamda ifade edilecek olursa, liberal anlayış çerçevesinde bir piyasa sistemi üzerinden varlığını inşa etmeye çalışan yeni ekonomi anlayışı, emeğin değerini de piyasada belirlemek gerektiğine hükmetmiş ve emeğin fiyatının da arz-talep ekseninde şekillenmesini öngörmüştür (Ardıç & Aydın, 2011, s. 31). Ancak kırsal kesimlerden gelen göç ve benzeri sebeplerden dolayı, ortada oldukça fazla emek arzı söz konusu olmuştur. Bu da emeğin fiyatının oldukça düşük düzeylerde belirlenmesine sebep olmuştur. Yine bu dönemde bireysel sözleşme üzerinden yürütülen bir iş sözleşmesi sisteminin varlığı ve işgücünün henüz örgütlenmesinin kabul edilmemesi sebebiyle de, toplumda bu haksızlığa karşı koyabilecek bir güçbirliği de sağlanılamamıştır (Güven, 2001, s. 45). Tüm bunlar bir araya geldiğinde, ortaya sefalet içerisinde yaşayan ve umutsuz bir toplum tablosu çıkmaktadır.

Ayrıca yeni sanayi anlayışında, iş bölümü kavramı gelişmiş ve üretim araçları daha sade bir hal almış, işçi işin sadece bir parçasıyla muhatap edilerek, adaptasyon kolaylaştırılmıştır. Böylece vasıfsız elemanlara olan talep artmıştır. Bu yüzden kadın ve *çocuklar* da bu sisteme kolaylıkla adapte edilebilmiştir (Güven, 2001, s. 48). Böyle olunca, kadınlar ve çocuklar, eskiden çalıştırılmadıkları diğer işlere de el atmışlardır. Genellikle daha ucuza çalışmayı kabul ettikleri için, bu durum işçi ücretlerinde düşüşe sebep olmuştur (Kessler, 1945, s. 23). Özellikle el becerileri yüzünden kadınlar tekstilde, çocuklar ise maden ocaklarında ve baca temizleyicisi olarak, dar çalışma alanlarda, daha esnek hareket edebilmelerinden dolayı buralarda tercih edilen işgücü olmuşlardır (Güven, 2001, s. 48).

Öte yandan bu ücret düşüklüğü, özellikle aile kurumunun bu dönemde çok yıpranmasına yol açmış, kadın ve çocuklar dâhil tüm aile çalışmak zorunda kalmış, ancak yine de sefalet içerisinde bir hayat sürmüşlerdir ve yoksulluk giderek artmıştır (Tokol, 2000, s. 5). Buna ilave olarak bu olumsuz ve sağlıksız çalışma şartları altında uzun süre çalışmak, özellikle kadın ve çocukların daha fazla yıpranmasına, ailenin giderek yıkımına yol açmaya başlamıştır. Toplumda sakatlıklar ve genç yaşta ölümler artmıştır. Bu ise, toplumun geleceğinin tehlike altında olması anlamına gelmektedir. Sonuçta, toplum bu durumun artık sürdürülebilir olmadığını görmeye başlamış ve giderek artan düzeyde tepkiler oluşmaya başlamıştır (Güven, 2001, s. 47).

Tüm bu yaşananların bir diğer yüzü ise kendisine fabrikalarda iş bulamamış veya buralardan elde edilen kazançlarla geçinemeyen ailelerin veya daha fazla kazanmak isteyen ailelerin tutunma ve yenedünyada yerini alabilme çabası sonucunda çalışmak/çalıştırılmak zorunda kalan çocuklardır. Göç ile sanayi şehirlerine gelen ailelerin tutunma mücadeleleri ellerinde olan her şeyi ekonomik bir değere çevirme gayretleri çocuk ve kadınların emeklerinin ve hatta vücutlarının sömürülmesine yol açan önemli etkenlerdendir. Bu sömürüye açık duruşun sonucunda gelişen durumda her türlü tehlikeyle savunmasız bir şekilde karşı karşıya kalan çocuklar ve kadınlar birçok suç örgütünün, organizasyonun bir parçası olmak gibi bir tercih veya zorunlulukla baş başa kalmışlardır (UNİCEF, 2011, s. 103).

Bu da uzun vadede toplumun diğer kesimlerini tehdit edebilecek bir boyut kazanmaya başlamıştır. Bir diğer yandan ise tüm bu gelişmeler ilerde değineceğimiz bir başka boyut da, bir kaynak veya sermaye olarak kullanılması muhtemel olan insan varlığının ziyan edilmesi anlamına gelmekteydi.

1.2. Sokak Çocuğu ve Sokakta Çalışan Çocuk Ayrımı

Sokakta çalış(tırıl)an çocuklar, sokak çocuğu veya çocuk işçiler aşağı yukarı aynı sorunun farklı veçheleri olarak önümüzde durmaktadır. Çünkü bu iki gurup arasında bir geçişkenlik söz konusudur. Ve genellikle sokakta çalışan çocukların uzun vadede sokak çocuğu olma riski ile karşı karşıya olduğu öngörülmektedir. Buldukları coğrafyanın dezavantajlarından kurtulmak ve yeni bir dünyanın kapısını arayabilmek umuduyla çıkılan yolculuklar çoğu kez hedeflenenden oldukça farklı bir şekilde sonuçlanmaktadır. Düzensiz kentleşme ve belli bölgelerde yoğunlaşan sanayi sonucunda artan nüfus ve sorunlar çoğu kez çocukların sorunlarını ve sorumluluklarını artırıcı bir etkiye neden olmaktadır. Esasen sokakta çalışan çocuk veya sokak çocuklarının artışı ve yaygınlaşması Sanayi Devrimi süreci sonrası dönemde yoğunluk kazanmış ve yukarıda da belirttiğimiz nedenlerle birleşince göçün, kentleşmenin, değişen aile kurumunun bir yan etkisi olarak ortaya çıkmıştır. Bizim burada ön plana alacağımız sokakta çalış(tırıl)an çocuklar sorunu da bu paralelde işlenebilecek bir konudur. Sokakta çalış(tırıl)an çocuk ile sokakta yaşayan veya sokak çocuğu kavramları araştırmacılar tarafından zaman zaman birbirleri ile iç içe geçmiş bir şekilde kullanılmakta ve bu ayrımın yapılmasında birtakım güçlükler yaşanmaktadır (Güngör, 2009, s. 8-9).

1980'li yılların sonlarına doğru UNICEF sokaktaki çocuklar ile sokak çocukları arasında bir ayrım yapmaya başlamıştır. Bu ayrıma kapsamında sokaktaki çocuklar ya da sokakta çalışan çocuklar, ailesinden giderek kopmakta olan, bu nedenle ailesinden daha az destek alma eğiliminde olan ya da ailesinin geçim sorunlarına sokaklarda, pazarlarda çalışarak çözüm üretmeye gayret eden çocuklardır (Er, 2012, s. 125).

Bu konudaki UNICEF'in detaylı tasnifi şu şekildedir:

Grup 1: Aileleriyle sürekli ilişki içerisinde olan çocuklar “sokakta çalışan çocuklardır”; her ne kadar günlerini sokakta çalışarak geçirirler de bu çocuklar, ailelerinin koruması ve denetimi altındadırlar.

Grup 2: Aileleriyle seyrek olarak ilişki kuran “sokaktaki çocuklardır”. Bu çocukların aile bağları zayıftır, ancak yine de tamamen kopmamıştır. Aile kavramı, bu çocuklar için halen anlamlıdır. Gününü sokakta bir şeyler satarak ya da dolaşarak geçirirler, ancak yine de çoğu zaman geceleri evlerinde dönerler.

Grup 3: Aileleriyle ilişkileri tamamen kopmuş “sokakların (sokağın) çocuklarıdır.” Genel olarak toplumun en yoksul kesiminden gelmiş ve aileleri parçalanmış çocuklardır. Ailelerinden bir şekilde ayrılmış olan bu çocuklar günlerinin tamamını sokaklarda geçirirler ve tam anlamıyla “sokağın çocuklarıdır”.

Her ne kadar sokakta çalışan çocuklarla, sokakta yaşayan çocuklar arasında bir fark varsa da, sokakta çalışan bu çocuklar uzun vadede sokağın çocukları haline gelebilmekte ve bu da yine toplumsal anlamda önemli bir sorun olarak önümüze çıkmaktadır.

Bir başka uluslararası etkin bir kurum olan Avrupa Konseyi'ne göre sokak çocukları, 18 yaşının altında bulunan, kısa ya da uzun süreli sokak ortamında yaşayan çocuklar olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlamalar sonucunda dikkat edilecek husus sokakta çalış(tırıl)an/yaşayan çocukların toplumda kimsesiz çocuklar, korunmaya muhtaç çocuklar olarak bilinen grupla birebir aynı olmadığıdır. Çünkü bu çocukların çoğunun ebeveynleri hayattadır (Güngör, 2009, s. 8-9).

2. Bir Sosyo-Ekonomik Sorun Olarak Sokakta Çalışan Çocuklar

2.1. Sokakta Çalışan Çocukların Özellikleri

Her gün çevremizde gördüğümüz ve çoğu kez umursamadan geçip gittiğimiz sokakta çalış(tırıl)an çocuk gerçeği kentlerin, özellikle büyük kentlerin en çok göze çarpan ama son yıllara kadar en az ilgilenilen sorunlarından biridir. Bu çocukların sayıları tam olarak belirlenememekte, çünkü bunu belirleyebilecek bir değerlendirme sisteminin oluşturulması oldukça güçtür. Ancak insanlar olarak bizler bile bireysel gözlemlerimizle dahi bu sayının her geçen gün arttığını görebilmekte ve buna şahitlik etmekteyiz.

Bu çocukları sokakta çalışmaya iten sebeplerin araştırılması ve bunlara yönelik çalışmaların yapılması son yıllarda bir takım duyarlı çevreler tarafından artarak gündemleştirilen bir meseledir. Çalıştırılan çocuk sayısının tespitine yönelik çalışmalarda birtakım farklı sonuçlar olmakla birlikte, ILO'nun yayınladığı Üçüncü Küresel Rapor'da çocuk işçi sayısının (5-17 yaş arası) 352 milyon olduğunu görmekteyiz. Her ne kadar ILO, çocuklardan 106 milyonun çalışma koşullarının ILO'nun 138 sayılı Çalışan İçin Asgari Yaş Sözleşmesi'nde yer verdiği kriterlere uygun olduğunu söylese de, geriye kalan 246 milyon çocuk için benzeri bir uygunluktan bahsedememektedir. 1986 yılında yapılmış bir başka çalışmada ise bu sayı 100 milyon olarak tahmin edilmekteydi. O günden bugüne sayıdaki bu artış bize sorunun gittikçe daha büyük boyutlara ulaştığına dair önemli ipuçları vermektedir. Ancak "bu sayıların kapsamı içerisinde neyin olduğu" sorusu yine kafaları karıştırmaktadır. Kayıtdışı, enformel çalışma ve sokakta çalışan çocukların sayısını tahmin edebilmek oldukça güçtür. Bunun dışında ise tespit edilen çocukların yarısından fazlasının tarımda çalıştığı açıklanan raporların genel kanaatidir (Gün, 2010, s. 73).²

Bu noktada asıl konumuz olan sokakta çalışan çocuk sorununa dönerek Türkiye'ye bir göz atacak olursak, yapılmış birtakım çalışmalar Türkiye'de sokakta yaşayan veya çalışan 42.000 çocuk olduğu bildirilmektedir. Hatta resmi olmayan verilere göre bu sayı 80.000'e ulaşmaktadır ve bunların büyük bir çoğunluğu göç etmiş ailelerin çocuklarıdır (UNICEF, 2006). Sokakta çalışan veya yaşayan çocukların sayılarını büyüten nedenleri sıralamaya çalışırsak, görülür ki bu sorunun kaynağında genel olarak;

- Yoğun olarak yaşanan göç
- İşsizlik
- Ekonomik yoksunluk-yoksulluk
- Gelir dağılımındaki adaletsizlik
- Arkadaş gruplarının olumsuz etkisi
- Ailenin olumsuz tutum ve davranışları
- Aile içi şiddet, cinsel taciz, tecavüz, ihmal ve istismar
- Aile ve çocuğun eğitim yetersizliği
- Ailenin parçalanması, sevgi ve ilgi yetersizliği
- Çarpık kentleşme sorunları
- Sokağın çekiciliği ve özgürlüğü
- Zorla sokakta çalıştırılma

² Ayrıca bkz. <http://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/child-labour/lang--tr/index.htm> 13.02.2016 ve <http://www.turkmetal.org.tr/default.asp?page=arastirmalar&id=14909> 13.02.2016

- Çocuğun sokakta çalışıp para kazanmasını teşvik edici kültürel değerler
- Medyanın olumsuz yayınları
- Denetimsiz oyun salonlarını çekiciliği
- Yetişkinlerin acıma duygularıyla çocuklara sokakta rastgele para ve eşya verme gibi olumsuz tutum ve davranışları
- Kimi gönüllü kuruluşların yetersiz bilgi-profesyonel yaklaşım eksikliği nedeniyle medyatik çalışma gayretleri gibi olumsuz tutum-davranışları
- Çocuk haklarının yeterince hayata geçirilememiş olması gibi birtakım nedenler vardır.

Bütün bu nedenler içerisinde özellikle göç, kentleşme çok önemli iki nedendir. Nitekim 1999'da SHÇEK, DİE ve UNICEF tarafından 6 büyük ilde gerçekleştirilen "Sokakta Çalışan ve Yaşayan Çocuklar Katılımcı Eylem Araştırması"nda sokakta çalışan çocukların büyük bir kısmının kente yeni göç eden ailelerin çocukları olduğu tespit edilmiştir. DİE'nin 1999 Çocuk İşgücü Araştırması'na göre, bu iç göçün asıl sebebi - ki bu oran %76,2'dir - işgücü amaçlı yapılmaktadır

Göçle kentlere akın eden ve çoğunlukla vasıfsız işgücünü teşkil eden bu aileler, burada işgücüne katılmakta oldukça zorlanmakta ve bunun sonucunda gelen yoksulluk ise en çok çocukları etkilemektedir. Bu ailelerin oluşturdukları gettolar yoksulluğun yoğun olarak yaşandığı bölgeler haline gelmekte ve aileler ile çocukları arasında giderek kapatılamaz mesafeler koymaktadır. Aile içerisinde ihtiyaçları karşılanamayan bu çocuklar zamanla ya çocuk işgücü olarak sömürülmekte ya da sokakta çalışma yoluna gitmektedirler. Sonuçta bunların bir kısmı ailelerinden tamamen koparak sokaklarda yaşamaya başlamakta ve başka toplumsal sorunların oluşmasına zemin hazırlamaktadırlar.

Yukarıda sebeplerine değindiğimiz bu sorunun sonucunda bu çocuklarla ilgili ortaya çıkan tablo şu şekildedir:

1. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu çocuklar genellikle göçle gelen ailelerin çocuklarıdır.
2. Aile içerisinde ihtiyaçların karşılanması imkânsız hale gelmektedir.
3. Kadının baba desteğinden yoksun olduğu ailelerde sokak çocukları ve çalışan çocuklar sorunu daha çok görülmektedir.
4. Aileleriyle birlikte olan ya da tamamen başı boş sokak çocukları ile çalışan çocuklar eğitime yönelik bir istek ve eğilim göstermekte ancak bunun için uygun imkânlarla ve mekânlara her zaman ulaşamamaktadırlar.
5. Cinsiyete dayalı aile beklentileri (özellikle erkek çocuktan beklentiler) çocuklar üzerinde aşırı baskı yapabilmekte veya olumsuz baba ya da anne figürleri sorun olarak ortaya çıkabilmektedir.
6. Ayrıca sokakta çalışan/yaşayan çocuklar sorununu yaşayan kız çocuklarının sayısı erkek çocuklara oranla azdır (Güngör, 2009, s. 32-34).

Sonuç olarak, kentlere göç ile gelmiş olan ailelerde çocuğun çalışması, özellikle de yetişkin erkekler (baba, ağabey) işsiz kaldığında "aile dayanışması" olarak algılanmaktadır. Çalışabilecek bir iş bulunamayınca da ortaya sokakta çalışma gerekliliği çıkmaktadır. Göç ve çarpık kentleşme bu sonuca ulaşılmasında en önemli etkidir.

Bu tespitleri destekleyen bir başka çalışma da Eskişehir'de yapılmıştır. Buna göre, Eskişehir sokaklarında çalışan 198 çocuk ile yapılmış olan çalışmada, çocukların özellikleri şu şekilde tespit edilmiştir. Çocuklarda 13 yaş civarında olanların oranı % 24,2'dir ve sokakta çalışan çocukların % 98'i ilköğretim çağındadır. Ayrıca yine sokakta çalışan çocukların % 93,4'ünün erkek olduğu tespit edilmiştir. Bu çocukların çoğu yine göçle gelmiş ailelerin çocuklarıdır. Bu ailelerin ise yaklaşık % 57'si doğu ve güneydoğudandır, özellikle de Mardin % 34,3 ile ilk sırayı almaktadır (Şişman, 2004: 42). Ayrıca bu çocukların kalabalık ailelerden geldiği de göze batan bir diğer husustur. Şöyle ki, sokakta çalışan bu çocukların % 28,8'i 5 kişilik ailelerin çocuklarıdır. Yine bu çocukların ailelerine baktığımızda % 92'sinin anneleri ve % 33'nün babaları çalışmamaktadır, babaları çalışanların büyük çoğunluğunun babası ise inşaat işçisidir (%27,3) (Şişman, 2004, s. 42).

2.2. Sokakta Çalışan Çocukların Çalıştıkları Alanlar

Sokakta çalışan çocuklar ve çalışan çocuklar iç içe geçmiş kavramlardır. Çalışan çocuklar kavramı daha geniş olup sanayide ve hizmet sektöründe çalış(tırıl)an çocukları da kapsamaktadır. Sokakta çalış(tırıl)an çocuklar ise sabit bir mekâna bağlı olmadan çalış(tırıl)an çocuklardır.

ILO/IPEC tarafından yapılmış tasniflerde “Sokakta Çalışan Çocuklar”, çocuk işçiliğinin en kötü şekillerinden biri olarak ifade edilen sokak çalışmasını kapsamaktadır. ILO/IPEC kapsamına giren çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri, 1999 tarih ve 182 sayılı Kötü Şartlardaki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Önlemler Sözleşmesi’yle bağlantılıdır. Bu sözleşmenin 3. maddesinde kötü şartlardaki çocuk işçiliği dört kategori altında toplanmıştır. Ancak bu sözleşmeye dayanarak yürütülen projelerde en kötü çalışma biçimleri olarak seçilen alanlar ülkelerin kendi iç dinamiklerine göre farklılık arz etmektedir. Ancak Türkiye başlığı altındaki tasnifte sokakta çalışma kötü şartlarda çalışma biçimlerinden birisi olarak ele alınmıştır. Bu çocukların çalışma alanları ise ILO tarafından, seyyar satıcılık, ayakkabı boyacılığı, çöp toplayıcılığı gibi başlıklar olarak tespit edilmiştir (Gün, 2010, s. 90).

Tabii ki bu konuda farklı sınıflandırmalar da söz konusudur, mesela bu çalışmaların bir kısmı işler üzerinden bir tasnife giderken bazıları ise işlerin riskleri üzerinden bir tasnif yapmaktadırlar. Bazıları ise her ikisini birden kapsayıcı bir şekilde ele alarak bir tasnifleme ortaya koymuşlardır. Kapsayıcı bir tasnifle, çocuklar önce sokaktaki “varlık nedenlerine” göre tasnif edilmiş, daha sonra ise, “yaptıkları işe” bağlı olarak yapılan tasnif ayrıntılı olarak ortaya konulmuştur. Buna göre, birinci kısmı sokağı mesken edinen çocuklardan oluşmaktadır (bunlara sokak çocuğu ya da köprü altı çocukları denilmektedir). İkinci kısım çocuklar, dilenci çocuklar olarak adlandırılmaktadır. Üçüncü tasnif sokak çetelerini içermekte, dördüncü tasnif başıboş çocuklar olarak adlandırabileceğimiz bir kesimi kapsamakta ve son olarak beşinci kesim çocuklar ise, sokakta çalışan çocuklar olarak adlandırılmaktadır (Gün, 2010, s. 96-97).

Sokakta çalış(tırıl)an çocuklar ve çalışan/çalıştırılan çocuklar ya da çocuk işçiliği arasında bir farklılık olduğunu daha öncede ifade etmiştik. Çocuk işçiliği başlığını bir kenara bırakırsak, sokakta yapılan işleri “sermaye yoğun işler” ve “emek yoğun işler” olarak iki alt başlıkta toplayabiliriz:

Sermaye yoğun işler; genel olarak çocukların borç veya başka bir şekilde edindikleri malları satarak yaptıkları işlerdir. Bunlar, simit, balon, su, çiçek, tatlı, ayçiçeği çekirdeği, mısır, naylon poşet, peçete, ciklet satıcılığı ve seyyar satıcılık ile pazarcılık gibi işlerdir. Bu işler içerisinde en sık yapılan simit satıcılığı ve pazarcılıktır. Emek yoğun işlerse ya çok az sermaye gerektiren veya tamamen sermayesiz olarak yapılabilecek işlerdir. Bu tip işler ise, hamallık, küfecilik, ayakkabı boyacılığı, araba ile taşımacılık, otoparkçılık, tartıcılık, mezarlıkta çalışma (çiçek bakımı ve sulama gibi) ve katı atık (kâğıt, cam, plastik, teneke gibi) toplayıcılığıdır (Gün, 2010, s. 96-97).

2.3. Sokakta Çalış(tırıl)an Çocuklar ve Toplum Bekleyen Riskler

Sokakta yaşayan veya çalış(tırıl)an çocuklar yaşadıkları şartlar nedeniyle suça maruz kalabilmekte ve suç işlemeye eğilimli bir hale gelebilmektedir. Ayrıca bu çocuklar, bir kısım şahıslar, çete ve gruplar tarafından kapkaç ve gasp gibi yasadışı işlerde de kullanılabilirler.

Diğer risklere kısaca bir göz atacak olursak:

- Uzun süre sokakta çalış(tırıl)an veya yaşayan çocuklarda madde bağımlılığı oranları oldukça yüksek durumdadır.
- Bu çocuklar ileriki yaşlarda fuhuşa bulaşabilmekte veya çocuk pornosu çetelerinin eline düşebilmektedir.
- Bu çocuklar bazen ailelerinin veya çoğu kez çetelerin ellerinde dilencilik yapma yoluna gidebilmekte ve yine çeteler tarafından çok farklı illegal işlerde kullanılabilirler.
- Yine başıboş çocuklar da bu risklerle her an karşı karşıya kalmaktadırlar.

3. Türkiye’de Sokakta Çalışan Çocuklarla İlgilenen Kurumlar

Sosyal işlevselliği arttırmak, kapasiteyi yenilemek, güçlendirmek ve istenen amaçlara denk gelen sosyal koşulları oluşturmak için bireylere, gruplara, ailelere ve topluluklara yardımcı kapsayan bir meslek olarak sosyal hizmet (Zastrow, 2013, s. 6) elbette sokak çocukları gibi özel bir gruba yönelik çeşitli çözüm alanları sunmak durumundadır. Bu çözüm alanlarını devreye sokma noktasında da sosyal hizmetin problem çözme yaklaşımı birbirini takip eden aşamalar halinde devreye girmektedir:

- Problemi mümkün olduğunca kesin bir şekilde tanımlamak,

- Muhtemel farklı çözümleri üretmek,
- Alternatif çözümleri değerlendirmek,
- Kullanılacak çözüm/leri seçmek ve hedefler oluşturmak,
- Çözümleri uygulamak,
- Çözümlerin işlevini değerlendirmek için izlemek (Zastrow, 2013, s. 7)

Bu çerçevede Türkiye’de gerek kamu kurumları ve gerekse özel kurumlar eliyle sokakta çalışan çocuklara yönelik uygulamalar söz konusudur.

3.1. Kamu Kurumları

Sokakta çalış(tırıl)an veya yaşayan çocuklar, kimsesiz çocuklar, çocuk işçiler veya ismi ne olursa olsun bir ülkedeki toplumsal aksaklığı ifade eden bir kavramsallaştırma değildir. Bu uzun vadede tüm toplumu ve tabii ki toplumun ortaya çıkardığı bir kurum olarak da devleti çok yakından ilgilendirmektedir. Bu anlamda hem toplum hem de devlet bir takım kurumlar ve projelerle bu aksaklığın giderilmesinde önemli görevler üstlenmek zorundadırlar.

Bu anlamda devlet, sağlıklı zeminini kaybetmiş her çocukla yakından ilgilenmek adına birtakım kurumlar ve organizasyonlar oluşturmuştur. Bunlardan bazıları

1. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü
2. Milli Eğitim Bakanlığı
3. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
4. Emniyet Genel Müdürlüğü
5. Belediyeler gibi kamu kurumlarıdır.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü bünyesinde sokakta çalışanlara/yaşayanlara yönelik “mobil ekip” hizmeti bulunmaktadır. Bu durum, bir sokak çalışması çeşididir. Sokak çalışması, Yönetmelik’e göre, sokakta ve çocukların yoğun bir biçimde bulunduğu mekânlarda yapılmaktadır. Bu çalışma kapsamında psiko-sosyal inceleme, gözlem, teşhis, tespit ve mesleki müdahale gibi süreçler devreye sokulmaktadır (Acar & Erbay, 2013, s. 369). Esasında Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, zaten genel olarak, sokağa düşmüş, köprü altlarında, boş binaların altında gecelerin çocuklarla ilgilenmektedir (Tomanbay, 2013, s. 22).

Emniyet Genel Müdürlüğü bünyesindeki Küçükleri/Çocukları Koruma Şubeleri’nin varlığı ve sayıca arttırılması, sokakta çalışan çocuklara yönelik sosyal hizmetlerin daha da güçlenmesi anlamına gelecektir (Yıldırım, 2007, s. 92). Bu kapsamda çocuk şube müdürlükleri, ağırlıklı olarak 0-18 yaş kategorisini ele almaktadır ve konusunda eğitim almış polislerden oluşan birimlerdir (Paslı, 2013, s. 67).

Bunların yanında büyükşehir belediyeleri sokakta yaşayan ve sokakta çalışan çocuklar için çeşitli programlar, projeler yürütmektedir ve bu projeleri devam ettirmek için kuruluşlar ihdas etmektedir (Paslı, 2013, s. 70).

3.2. Özel Kurumlar

Toplumsal duyarlılığın ve halkın katılımının kendisini en iyi gösterebildiği bir alan olarak özel kurumlar (STK’lar, Vakıflar, Dernekler) modern dünyanın oldukça etkin unsurları olarak tüm dünyada yerini almaktadır. Özellikle sosyal sermayenin organizasyonu, yoksullukla mücadele ve dezavantajlı guruplara yönelik çalışmalarda öne çıkmaktadırlar. Ayrıca sivil toplum kuruluşlarının yaygınlaşması ve devletin alanın daraltılması medeniyet düzeyi açısından önemli bir gösterge sayılmıştır (Gönenç, 2001, s. 20).

Dünyadaki bu yükselişe göre daha geç bir dönemde de olsa Türkiye’de de bu alanda son yıllarda oldukça hızlı gelişmeler yaşanmaktadır. Bu anlamda Türkiye’de de sokak çocukları ve sokakta çalışan çocukların sorunları ve çözümlerine yönelik çalışan birçok gönüllü vakıf ve dernekler vardır. Bunlardan bazıları aşağıdaki gibidir.

1. Türkiye Sokak Çocukları Vakfı,
2. Sokak Çocukları Gönüllüleri Derneği,
3. Umut Çocukları Vakfı (Orhan, 2003).
4. Hayat Vakfı gibi.

SONUÇ

Bütün soruların gelip dayandığı nokta insanın yeryüzündeki menziline dayanmaktadır. Varlık tasavvurumuz dünyamızı ve hedeflerimizi de dizayn etmektedir. Fiillerimiz ise fikrimizden, fikrimiz zikrimizden oldukça fazla etkilenmektedir. Bir şeyin sorun olup olmadığına ve üreteceğimiz cevaplara yön verecek olan zihnimizi kuşatan perspektiftir. Tam da bu noktada “Çocuk nedir?” sorusunu sormadan önce sormamız gereken soru, “İnsan nedir?” sorusudur. Bu soruya verdiğimiz cevap, hayatı inşa ediş ve algılayış biçimimizi de ortaya koyar.

İnsan değer üreten ve değerleri olan bir varlık mıdır; yoksa çıkarımı maksimum düzeye taşıma idealinde olan “rasyonel” bir varlık mıdır? Makale boyunca ortaya koymaya çalıştığımız bütün sorunlar bu noktada düğümlenip kalmaktadır. İnsan algımız, değer algımız ve bu algılarımız çerçevesinde oluşturduğumuz dünyanın çıktıları, hayatın sorunları olarak uzun vadede toplumun şekillenmesinde önemli bir etken olmaktadır.

Sanayi Devrimi sürecinde, eskinin yeniye, geleneğin moderne dönüşümü, geleneksel olan bütün ilişki biçimlerinin de dönüşmesine ve değişmesine sebep olmuştur. Önceye ait ne varsa yeniden ele alınmış ve dizayn edilmiştir. Bu süreçte, toplumsaldan bireysel olana dönüşen bir insan modeli üretilirken, küçük (bireysel) kurumlar büyük organizasyonlar haline almıştır. İnsana ve devlete ait olanda küçülme, kendiliğindenci bir yol izlenirken, piyasa ilişkilerinde müdahaleci, organize ve büyüterek herşeyi kuşatabilen bir devasa yapıya dönüşmenin hesabı yapılmış, devlet/siyaset ve insan dağılan bir seyir işlerken, sermaye merkezleşen ve tek tipleşen bir seyir izlemiştir (Kunduracı, 2009, s. 45-46). Her ne kadar bu durum çok önceleri fark edilmiş ve zaman zaman müdahalelerde bulunulmuşsa da sermaye belirli ellerde (kesintilerle de olsa) toplanmaya devam etmiştir. Ve modern çağın ekonomi merkezli bir dünya tasavvurunda insan, ekonominin bir enstrümanı haline getirilmiştir.

Rönesans’la başlayan süreçte, insanı kurumların (kilise, aile vb.) baskısı altından kurtarıp özgürleştirme sloganları atanlar, fordist üretim süreci ve bürokrasi gibi katı, insanı devre dışı bırakan ve kendisine yabancılaştıran bir süreci işlerliğe koymuştur. Ancak zamanla toplumsal yapıda ciddi zedelenmeler olduğunun fark edilmesi ve büyük bunalımların ortaya çıkması, dikkatlerin toplumsal olana kaymasına ve bu alanda bir takım düzenlemelerin yapılmasına sebep olmuştur. Çünkü uzun vadede ekonomi hem üretim ve hem tüketim süreçlerinde insan unsuruna ihtiyaç duymaktadır.

Bugün gelinen noktada Sanayi Devrimi’nin başlangıç yıllarıyla kıyaslanmayacak kadar, iyi görünen çalışma şartları ve ilişkileri, derinlemesine bakıldığında oldukça sorunludur. Dünya genelinde, gelir dağılımındaki adaletsizlik inanılmaz boyutlardadır. İnsanlar kentlere akın etmiş ve geleneksel ilişki biçimlerini terk etmişlerdir. Toplumsal dayanışma yerini yalnızlığa ve çaresizliğe bırakmış, toplumun en önemli birimi olarak kabul edilen aile büyük yaralar almıştır.

İşte tam da bu noktada, sokakta çalış(tırıl)an çocuk kavramı ve daha genel ifade ile çalışan çocuk kavramı daha çok bu süreçlerin neticesinde ortaya çıkan toplumsal dejenerasyonun bir yansıması olarak dünya gündemine girmiştir. Süreç içerisinde bu duruma çeşitli boyutlarda müdahale edilmiş ancak bu müdahalelerin çoğu, “sorunun kökenine inmekten uzak kalmıştır”. Netice itibariyle sokakta çalış(tırıl)an çocuk sayısı her geçen gün artmaya devam etmiştir. Bu da sorunun lokal politikalarla ve geçiştirmelerle çözülemeyeceği gerçeğini bir kez daha ortaya koymaktadır. Bu tip politikalar yarayı iyileştiren değil, sadece kontrolsüz yayılmasını engellemeye yönelik politikalar olarak da düşünülebilir.

Bu gerçeklikten hareketle, bir kez daha diyebiliriz ki, bu noktada üretilmesi düşünülen çözüm önerilerinin hepsinin bu unsurlar dikkate alınmadan uygulamaya konulması tek tek ulaşılan bireyler açısından önemli, ancak sorunun çözümü açısından ise “oyalayıcı” olacağı gerçeği göz önünde tutulmalıdır.

Son olarak, burada bir çözüm önerisi olarak ortaya koyduğumuz, topyekün bir sistemin yeniden sorgulanması gerekliliğinin, uzun vadeli ve dönüştürücü politikalarla bir sonuca ulaşacağı gerçeğinin altını çizdikten sonra, bugün önümüzde duran bir sorun olarak, el uzatmamız gereken sokakta çalış(tırıl)an çocuklara nasıl ulaşılabileceği ile ilgili birkaç şey söylemek gerekirse;

Denilebilir ki, öncelikle uygulanacak her yöntemin genel anlamda ve özelde sosyal hizmet açısından makro bir bakış açısıyla uygulamaya konulması gerekmektedir. Bu da sürecin gelişimi açısından önleyici ve kalıcı politikaların ortaya konulması demektir.

Bunun yanı sıra, çarpık kentleşme ve göçe sebep olan faktörler hızla ortadan kaldırılmalı, işsizlikle aktif mücadele yoluna gidilmeli, gelir dağılımının adaletine yönelik politikalar uygulamaya sokulmalı (Orhan, 2003, s. 132-133), eğitim yeniden yapılandırılmalı, ufuk ve değer sahibi bir neslin yolu açılmalı ve nihayetinde, devlet imkânlarının daha etkin kullanımı sağlanılarak, toplumsal duyarlılık düzeyi yükseltilmelidir.

KAYNAKÇA

- Acar, K. & E. Erbay (2013). Sokak Çalışması: Temel Kavramları ve Kapsamı. *Sosyal Politika ve Kamu Yönetimi Bileşenleriyle Sosyal Hizmet: Temelleri ve Uygulama Alanları*. Haz. H. Acar, N. Negiz & E. Akman. Ankara: Maya Akademi. ss. 365-372.
- Akıncı, Z. (2011). Eleştirel Bir Yaklaşım: İşletmede Çalışanlar Bir “Kaynak” Mı Yoksa Bir “Kıymet” Midir?. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 3 (5), ss. 28-32.
- Ardıç, K., & Aydın, Y. (2011). *İktisat Okulları ve Emek Piyasası*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Atauz, A., & Gökçeli, R. (1992). Enformel Sektör Üzerine Enformel Tezler. *Planlama* (9).
- Ayan, S. (2010). *Aile ve Şiddet: Aile İçinde Çocuğa Yönelik Şiddet*. Ankara: Ütopya Yayınları.
- Ayas, M. R. (2015, 02 10). “Çalışma” Kavramı Hakkında. 02 10, 2015 tarihinde <http://dergiler.ankara.edu.tr/>: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/69/1746/18545.pdf> adresinden alındı
- Deane, P. (1994). *İlk Sanayi Devrimi*. (T. güran, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ekin, N. (1989). *Endüstri İlişkileri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Er, R.K. (2012). “Çalışan Çocuklar”. *Aile Refahı ve Koruma* içinde. Ed. S.S. Yıldırım-Doğru. Ankara: Eğiten Kitap, ss. 121-163.
- Gönenç, A. A. (2001). *Sivil Toplum: Düşünsel Temelleri ve Türkiye Perspektifi*. Altıkitap Yayınları.
- Gümrükçüoğlu, Y. B. (2014). Mevzuatımızda Çocuk ve Genç İşçilerin Çalışma Yaşamında Korunmasına İlişkin Düzenlemelere Genel Bir Bakış. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15 (Özel sayı 2013), ss. 485-545.
- Gün, S. (2010). *Yoksulluk Döngüsü Bağlamında Sokakta Çalışan Çocuklar. Yoksulluk Döngüsü Bağlamında Sokakta Çalışan Çocuklar*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güngör, M. (2009). *Mersin’de Sokakta Yaşayan Ve Çalışan Çocuklar/Sorunlar – Çözümler*. Mersin: Mersin Valiliği Yayınları.
- Güven, S. (2001). *Sosyal Politikanın Temelleri*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Karabulut, Ö. (tarih yok). *Türkiye’de ve Dünya’da Çocuk İşçiler*. 02 13, 2016 tarihinde

- iwww.turkmetal.org.tr/default.asp?page=arastirmalar&id=14909 13.02.2016:
www.turkmetal.org.tr/default.asp?page=arastirmalar&id=14909 adresinden alındı
- Kessler, G. (1945). *İçtimai Siyaset*. (O. Tuna, Çev.) İstanbul: Gençlik Kitabevi Neşriyatı.
- Koray, M. (2000). *Sosyal Politika*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Kunduracı, N. F. (2009, 05). Yoksullukla Mücadele-Beşeri Sermaye İlişkisi. Ankara: T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Genel Müdürlüğü.
- Orhan, S. (2003). Sokak Çocuklarının Sosyal Rehabilitasyonu. *Sokak Çocuklarının Sosyal Rehabilitasyonu* . Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Paslı P. (2013). Çocuklar ve Gençlere Yönelik Sosyal Hizmet Kuruluşları. *Sosyal Hizmet Kuruluşları* içinde. Ed. İ. Tomanbay & N.G. Karaca. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları. ss. 58-79.
- See, H. (2000). *Modern Kapitalizmin Doğuşu*. (T. Erim, Çev.) İstanbul: Yöneliş Yayınları.
- Şenkal, A. (2011). *Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Şişman, Y. (2004). *Sokakta Çalışan Çocukların Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentileri: Sorunlar ve Çözüm Önerilerine Yönelik Eskişehir Örneği*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi İİBF Yayınları.
- Thompson, N. (2013). *Kuram ve Uygulamada Sosyal Hizmeti Anlamak*. (Çev. B. Yıldırım vd.) Ankara: Dipnot Yayınları.
- Tokol, A. (2000). *Sosyal Politika*. Bursa: Vipaş.
- Tomanbay, İ. (2013). Genel ve Kavramsal Giriş. *Sosyal Hizmet Kuruluşları* içinde. Ed. İ. Tomanbay & N.G. Karaca. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları. ss. 2-35.
- Torun, İ. (2001). Sokakta Çalışan Çocuklar Ve İstanbul Örneği. 3-6. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Unicef. (2006). *Önce Çocuklar: Sokakta Yaşayan ve/veya Çalışan Çocuklar*. 02 05, 2016 tarihinde /www.unicef.org: http://www.unicef.org/turkey/dn_2006/_cp43.html adresinden alındı
- Unicef. (2011). *Türkiye'de Çocukların Durumu Raporu*. 02 05, 2016 tarihinde <http://unicef.depar yazilim.com>: <http://unicef.depar yazilim.com/files/bilgimerkezi/doc/sitan-tur-2011.pdf> adresinden alındı.
- Yıldırım, K. (2007). *Sosyal Hizmet*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Yolcuoğlu, İ.G. (2013). Ebeveyn Bakımından Yoksun Çocuklar ve Sosyal Hizmet. *Sosyal Politika ve Kamu Yönetimi Bileşenleriyle Sosyal Hizmet: Temelleri ve Uygulama Alanları*. Haz. H. Acar, N. Negiz & E. Akman. Ankara, Maya Akademi. ss. 155-167.
- Zastrow, C. (2013). *Sosyal Hizmete Giriş*. Ankara: Nika Yayınları.